

VAN EERDEN M. R. & ZIJLSTRA M. 1991. *Proceedings workshop 1989 on Cormorants* Phalacrocorax carbo. Rijkswaterstaat, Directie Flevoland, Lelystad. 252 p. Te bestellen door overmaken van f20,- op bankrekening 348114516 (giro Rabo-bank 3892186) van M. Zijlstra, Karveel 12-16, 8231 AS Lelystad.

Aalscholvers zijn in vele opzichten fantastische vogels. In grote delen van Europa echter zijn de mensen van mening dat er van deze soort veel te veel zijn en is de bescherming in het geding. Naast wetenschappelijke interesse zijn er dus goede redenen om onderzoekers hun kennis te laten uitwisselen, en hun conclusies naar buiten te brengen. De stimulerende workshop voor Aalscholvers in 1989 en deze proceedings passen hierin goed.

Het totaal van 32 artikelen is verdeeld over vijf secties: aantalsontwikkelingen in broed- en wintergebieden, voedsel ecologie, conflicten in relatie tot viskweek, en bedreigingen en vooruitzichten van de populaties. Daaraan vooraf gaat nog een ethologische bijdrage van Kortlandt.

Bijna voor ieder land uit het Europese en Noord-Afrikaanse verspreidingsgebied is er een artikel over aantallen en aantalsontwikkeling in de broed- en overwinteringsgebieden van de twee ondersoorten *P. c. carbo* en *P. c. sinensis*. Gezien de sterke toename van de aantallen is het geen overbodige luxe deze goed te documenteren. Om een indruk te geven: de broedpopulatie van *sinensis* in NW-Europa groeide van 2500 paar (jaren zestig) tot ruim 36 000 paar in 1989! In de special van *Ardea* die ook naar aanleiding van dit symposium zal verschijnen, zal een samenvattende analyse van al deze artikelen gegeven worden. Hopelijk komen hierin ook de factoren die de groei mogelijk hebben gemaakt tot hun recht: dat aspect ontbreekt nu enigszins. Aan het eind van de wintersectie wordt met gegevens over winterverspreiding en trekstrategie een mooie overgang naar het ecologische onderzoek gegeven.

Bij de ecologische studies domineren de bijdragen uit Nederland deze sectie. Deze bijdragen hebben alle betrekking op het IJsselmeergebied. Hier geeft een tweede grondlegger van het onderzoek aan deze soort in Nederland (van Dobben) een vergelijking met de situatie ruim 50 jaar terug, wordt de voedselkeus in verschillende broedkolonies en in de winter in enkele randmeren behandeld, en komt het fenomeen van het 'sociaal foerageren' en de invloed van weersomstandigheden op voedselbeschikbaarheid en broedsucces uitgebreid aan de orde. Voedselstudies uit Zwitserland en Polen completeren deze sectie. Conflicten met beroepsvissers lijken in de gevallen waarin goede voedselkeusgegevens voorhanden zijn, erg mee te vallen.

Voorbeelden van conflicten rond consumptie van kweekvis uit visvijvers komen uit Nederland, de (toen nog!) DDR en Frankrijk. De kat op het spek binden leidt altijd tot een voorspelbaar resultaat (weg spek...), het verjagen dan wel het voor Aalscholvers onmogelijk maken er te komen lijkt de enige echte oplossing te zijn.

Tenslotte wordt aandacht besteed aan de invloed van chemische verontreiniging op het broedsucces van de soort. Het achterblijvende broedsucces langs de Neder-

landse rivieren en vooral in de Biesbosch blijkt veroorzaakt te worden door accumulatie van stoffen als PCB's en bestrijdingsmiddelen.

Ten slotte een tweetal opvallende punten.

– Naast Nederland vormt Denemarken het centrum van de NW-Europese broedpopulatie. Hoewel ook daar naar Aalscholvers gekeken wordt, ontbreken ecologische publikaties. Er zijn genoeg verschillen met de Nederlandse situatie (foerageren op zout i.p.v. geëutrofeerd zoet water, grondbroeden op eilandjes) die dat interessant maken.

– Hoewel de niches van de Aalscholver en het Nederlandse Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij veel overlap vertonen, blijkt slechts één van de Nederlandse bijdragen direct of indirect door dit ministerie gefinancierd te zijn.

Op de volgende workshop in deze serie zal hopelijk blijken dat zowel de Denen als het Ministerie van LNV de uitdaging die deze proceedings hen voorhouden, zijn aangegaan. Maar ook anderen met belangstelling voor Aalscholvers kan het lezen van deze proceedings zeker worden aangeraden. — *Sjoerd Dirksen*

HEINRICH B. 1987. *One man's owl*. Princeton University Press, Princeton. 224 p. ISBN 0.691.08470.X. Prijs f70,-

HEINRICH B. 1990. *Ravens in winter*. Barrie & Jenkins, London. 379 p. ISBN 0.7126.3829.6. Prijs f60,-.

In publikaties over vogelkundig onderzoek is vaak weinig terug te vinden van de belevenissen, de spanning en de sfeer tijdens het onderzoek, noch van de vaak onlogische manier waarop logisch lijkende ontdekkingen tot stand komen. Publiceren van tijdschriften is kostbaar en bondigheid daarom aanbevelenswaardig. En het is niet voor iedereen weggelegd om sfeervol wetenschappelijke mededelingen te doen. Dat laatste geldt in ieder geval niet voor Bernd Heinrich die er in beide boeken voortreffelijk in slaagt de lezer te laten meeleven en meegenieten op zijn pad van ontdekkingen. En dat is ook precies waarom het Heinrich bij het schrijven van de boeken te doen was. Met name het ravenboek probeerde hij te schrijven als een "detective", de vertelling van een spannende tocht om een puzzel op te lossen: waarom recruterende Raven *Corvus corax* soortgenoten bij een grote buit (een dood hert bijvoorbeeld) om het samen op te eten, als ze er alleen of samen een hele winter van zouden kunnen leven?

Het ravenverhaal speelt in de bossen en bergen van Maine, in het noordoosten van de Verenigde Staten. Op een afgelegen plek heeft Heinrich er een boshut (Camp Kaflunk). Totdat hij zich op de uilen en raven stortte, had Heinrich zich voornamelijk bezig gehouden met problemen van warmte en kou bij insecten. Hij is, mede daardoor misschien, buitengewoon experimenteel ingesteld. In het geval van ravenonderzoek betekent dat het aanslepen van aas, veel aas, rugzakken vol oud vlees, de berg

op naar een open terrein bij z'n boshut van waaruit hij de meeste waarnemingen doet. In totaal legt hij 135 keer lokaas uit, tezamen zo'n acht ton vlees. Het is hilarisch als hij beschrijft hoe hij na een zwerterige klimpartij met een dode geit op z'n rug, eindelijk in z'n slaapzak belandt en zich dan bedenkt dat 's nachts misschien de beren het aas komen opeten. De kans te lopen om die geit te verliezen en daarmee de raven te missen, gaat hem echt te ver ("I can take no chance of having a bear spoil tomorrow's fun") dus weer de ijskoude nacht in om de rottende geit de hut binnen te slepen, om het riekende lijk enige uren later voor dag en dauw terug te brengen. Raven zijn schaars, ook in Maine. Hij telde er één per 270 km afgelegde afstand in ravenhabitat. Dus komen ze lang niet altijd naar de experimentele voerplekken. Toch lukt het om in de loop van vier winters een samenhangend beeld op te bouwen over de omstandigheden waarbij raven grote prooien met soortgenoten delen. Lees zelf maar!

One man's owl gaat over een (naar later zal blijken, zeer éénkennige) Amerikaanse Oehoe *Bubo virginianus* die Heinrich toevallig in een sneeuwstorm meer dood dan levend onder een nestboom vindt. Hij besluit de uil bij zich te houden en groot te brengen om te volgen hoe "Bubo" z'n prooien kiest en leert jagen. Tevens zou een tijdelijk handtamme uil het mogelijk maken om iets te leren waarom zangvogels vaak zo tegen uilen en roofvogels tekeer gaan ("mobbing"). Net als in *Ravens in winter* wordt het verhaal chronologisch verteld waarbij Heinrich er wonderwel in slaagt om toch inhoudelijke structuur aan te brengen en spannende details uit de soms zeer gespecialiseerde uilenliteratuur op te dissen.

Tijdens z'n eerste zomer gaat Bubo mee naar Camp Kaflunk in Maine waar Heinrich onderwijl aan de fysiologie van insecten werkt. Bubo groeit voorspoedig op, op een dieet van door de huiskat aangesleepte muizen en vogels, en de door Heinrich tijdens z'n jogging-trips langs de openbare weg verzamelde verkeersslachtoffers. Zeer gedetailleerd worden Bubo's gedrag en z'n omgeving beschreven, maar vervelen doet dat geen moment omdat er iedere keer weer ruimte is voor een rake bespiegeling. Vaak zijn observaties ook aanleiding tot kleine experimenten. Zo blijkt Bubo als de dood voor een zoemende hommel op de houten vloer, en als hij via het raam boven de gootsteen naar buiten probeert te ontkomen, "a blue bottle fly who had been dining in the sink is disturbed and joins Bubo at the window". De brommende vlieg leidt niet tot verdere paniek maar als de bromvlieg door een tik van de uileleugel even op z'n rug in een vette pan belandt en gaat zoemen als ware het een hommel, is de boshut te klein voor de uil! Om te bevestigen dat het werkelijk het zoemen en niet het zicht van de hommel is die Bubo de stuipen op het uilenlijf jaagt, presenteert Heinrich de dode hommel tenslotte aan Bubo. Hij peuzelt hem tevreden op! Zo is meteen te begrijpen waarom vliegen die ter camouflage op bijen lijken, precies zoals bijen zoemen. Voor je het weet houd je haast evenveel van deze Amerikaanse Oehoe als Heinrich dat doet, en is Bubo een individu voor je geworden. Het is dan geen "statistical owl" meer. Heinrich schrikt er niet voor terug om zich compleet in z'n beesten in te leven. Zijn "antropomorfe" is van een kwaliteit die naar mijn smaak zeer objectief en verrijkend is. Bernd Heinrich presenteert indringende ontmoetingen met twee mysterieuze vogelsoorten en hun natuur. Met deze twee meesterwerkjes krijgt Niko Tinbergen's "The Herring Gull's world" (1953) toch nog eens een vervolg. — *Theunis Piersma*

HILARY FRY C., FRY K. & HARRIS A. 1992. *Kingfishers, Bee-eaters & Rollers*. Christopher Helm, A & C Black, London. 324 p. ISBN 0.7136.8028.8. Prijs £27,99.

In een land waarin zo ongeveer eens per week een vogelboek verschijnt, is de vermelding "Birdbook of the year" geen farce. De eerder bij Christopher Helm verschenen boeken *Seabirds*, *Wildfowl*, *Shorebirds* en *Swallows & Martins* verwierven alle deze kwalificatie, zodat de uitgever het aan zijn stand verplicht was ook met *Kingfishers Bee-eaters & Rollers* kwaliteit te leveren. Voor de titel van 1992 zal het hier besproken boek dan ook zeker meedingen.

Hilary Fry, co-auteur van *The Birds of Africa*, maakte in 1984 naam met de Poyeruitgave *The Bee-Eaters* en vogelschilder Alan Harris kon werk leveren voor het onlangs verschenen prestigieuze *Storks, Ibises and Spoonbills of the World*.

De 87 soorten ijsvogels, 24 soorten bijeneters en 12 soorten scharrelaars die het boek behandelt, lijken vooral bijeengebracht te zijn om hun schitterende kleuren en bijzondere vormen. De drie families behoren tot de negen à tien families tellende orde der Coraciiformes met in totaal 211 soorten. Tot deze orde behoort ook de familie Upupidae met als enige soort de Hop. Deze wordt echter niet behandeld, zodat het exotische klavertje vier van onze avifauna incompleet blijft. Het boek volgt de opbouw van zijn succesvolle voorgangers. Na inleidende hoofdstukken over voedsel en foerageren, broeden, gedrag en voorkomen volgen de 40 platen met in totaal 350 vogelportretten. Naast elke afgebeelde soort is een verspreidingskaartje en een korte kleed- en biotoopbeschrijving opgenomen. Hierna volgen de eigenlijke soortbesprekingen. Deze zijn zo uitgebreid dat het boek hierdoor zowel de functie van handboek als determinatiegids krijgt. Met van iedere familie slechts één soort komt Europa er mager af. De Nieuwe Wereld bezit zes soorten ijsvogels, waarvan vijf in Midden- en Zuid-Amerika. Afrika is het continent met de meeste soorten scharrelaars en bijeneters. Tropisch Azië en Australië, met het zwaartepunt in de archipels tussen beide continenten, herbergen het merendeel van de 87 soorten ijsvogels. Soms beperkt het voorkomen zich tot enkele eilanden, hetgeen de soort kwetsbaar maakt. Twee ondersoorten van de adembenemend fraaie Solomonsbosijsvogel *Actenoides bougainvillei* werden decennia achtereen al niet meer waargenomen en onder het hoofdstuk "Island rarities" valt nog meer verontrustends te lezen.

Kingfishers Bee-eaters & Rollers zet de Helm-kwaliteitstraditie voort. Ook al omdat het gaat om sterk aansprekende soorten, mag worden verwacht dat velen zich dit boek willen aanschaffen. Spijt zullen ze er niet van krijgen. — *Gerard L. Ouwenel*

JONSSON L. 1992. *Birds of Europe with North Africa and the Middle East*. Christopher Helm & Black, London. 559 p. ISBN 0.7136.8096.2. Prijs £25.00.

De Nederlandse vogelaars kunnen kiezen uit zo'n vijftien verschillende determinatiegidsen. Tien jaar geleden vergeleek referent de kwaliteiten van elf gidsen die op dat moment verkrijgbaar waren. Sindsdien zijn er alleen

maar gidsen bij gekomen. Bestaande gidsen werden herzien en aangevuld, waarbij enkele gidsen er in slaagden de grote vorderingen op het gebied van de vogeldeterminatie van de laatste tien jaar te verwerken. Zou er nu weer een vergelijkend onderzoek worden uitgevoerd, dan zou de hier besproken gids een goede kans maken een ereplaats te verwerven.

De vijf deeltjes van *Faglar i naturen*, verschenen tussen 1976 en 1980 en later vertaald in het Engels en het Nederlands (Vogels in hun eigen omgeving), liggen aan de nieuwe gids ten grondslag. Er is echter zoveel veranderd en verbeterd, dat in feite van een nieuwe gids gesproken kan worden.

De in 1952 geboren Zweedse auteur en kunstenaar Lars Jonsson begon reeds op jeugdige leeftijd met het schilderen van vogels. Toen hij aan de bekende vijf deeltjes begon, was hij nog geen vijftientig. Het onlangs verschenen *Masterpieces of Bird Art*, een werk van Amerikaanse origine, wijdt nogal wat pagina's aan Jonsson en noemt hem *the most independent of European bird artists of today*. Daarnaast heeft Jonsson zich ontwikkeld tot een scherp en kundig veldwaarnemer met een mondiale ervaring.

Voor deze nieuwe gids vervaardigde Jonsson 140 volledig nieuwe platen. Voorts werd de tekst verbeterd. Er verdwenen hier en daar stukjes tekst waaruit duidelijk bleek dat Jonsson de soort zelf goed kent. Toch zijn er in de nieuwe gids nog wel dergelijke beschrijvingen te vinden. Toegevoegd werden beschrijvingen van zeldzaamheden en vooral ook nieuwe afbeeldingen waardoor het werk het karakter van een veldgids heeft gekregen. Soorten die onderling in het veld problemen kunnen opleveren, werden daarbij ruim bedekt; de platen van duikers, meeuwen, sterns en tapuiten beslaan vele pagina's. Dit geeft de gids extra waarde. Misschien zullen sommigen moeten wennen aan het verschil in opzet dat hierdoor is ontstaan: vergelijk bijvoorbeeld de strakke rij van acht zeldzame eendesoorten op pagina 97 met de uit het veld gegrepen houdingen van o.a. Witkopeend en Marmer-eend op de volgende pagina. Het gemak waarmee Jonsson zijn vogels vanuit gedurfde invalshoeken afbeeldt, lijkt soms op bravour.

Bij al deze lof een paar kanttekeningen. Bij deze gids is men er niet steeds in geslaagd om tekst, afbeelding en verspreidingskaart bij elkaar te houden. Verder kregen niet alle in de tekst behandelde soorten, met name de dwaalgasten, een afbeelding. Soms staat het ontbreken van een afbeelding in de desbetreffende tekst vermeld, soms ook niet. De via herintroducties weer in Schotland broedende Zeearenden en de in de Franse Cévennen teruggekomen Vale Gieren ontbreken op de verspreidingskaarten. Nederland moet het doen zonder broedende Raven, Middelste Zaagbekken en Grote Zilverreigers; Kwakken zouden we nog wel hebben. Jonsson pleegt zijn vogels stevig af te beelden. Daarover zegt hij zelf: "Ik woon in het noorden waar het vaak koud is, zodat vogels hun veren opzetten". De Drieteenspecht op pagina 349 is wat dat betreft wel heel erg een Jonssonvogel.

De uitgever deelt in de complimenten. Christopher Helm heeft een stevige en handzame gids afgeleverd met een prettige letter. Tirion-Baarn gaat werken aan een Nederlandse vertaling en bewerking, maar daarop zullen velen niet willen wachten. — *Gerard L. Ouweneel*

QUIST M. (red.) 1992. *Roofvogels: bedreigend of bedreigd?* Werkgroep Roofvogels Noord- en Oost-Nederland, Appelscha. 95 p. Te bestellen door overmaking van f12,50 op postbank 76284 ten name van Stichting Werkgroep Roofvogels, Appelscha.

Het herstel van de roofvogelstand in de jaren zeventig en tachtig werd niet door iedereen met gejuich begroet. Met name in jagerskringen zagen velen deze toename met lede ogen aan. Dit ongenoegen uitte zich niet alleen in woord en geschrift, maar helaas ook in het daadwerkelijk ombrengen en vergiften van roofvogels. In Drenthe nam deze vervolging dusdanige vormen aan dat zo'n tien jaar geleden vogelaars, opsporingsambtenaren en terreinbeheerders de handen ineen sloegen om hier iets aan te doen. Daar al spoedig bleek dat deze illegale praktijken ook in Groningen, Friesland, Overijssel en de Achterhoek werden vastgesteld, werd de Werkgroep Roofvogels Noord- en Oost-Nederland opgericht. Ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van de werkgroep werd op 28 maart 1992 in Hogeveen een symposium over roofvogelvervolgning gehouden.

Het boekje waarin van dit symposium verslag wordt gedaan, wordt voor bijna de helft gevuld door de inleiding van Rob Bijlsma over de Havik in Noord-Nederland in de periode 1965-91. Uit het onderzoek van Rob Bijlsma en Willem van Manen is duidelijk geworden dat de Havik op grote schaal systematisch wordt vervolgd. Deze conclusie is niet alleen gebaseerd op doodvondsten en waarnemingen van verstoorde broedsels. Het bijzondere van deze studie is dat de omvangrijke sterfte wordt aange-toond door het vaststellen van de afwijkende leeftijdsopbouw in sommige gebieden. In bepaalde boswachterijen werd een jaarlijkse *turnover* van 50-100% onder de territoriale vrouwtjes vastgesteld, terwijl dit onder normale omstandigheden slechts een kwart betreft. Het aantal daadwerkelijk vastgestelde overtredingen ligt er trouwens ook niet om. Zo werden door leden van de werkgroep onder andere 15 Rode Wouwen, 250 Buizerds en 69 Haviken gevonden! Waarschijnlijk was de Rode Wouw zonder deze praktijken een regelmatige broedvogel van Drenthe geworden.

Vermakelijk is de bijlage waarin allerlei uitspraken over roofvogels in "De Nederlandse Jager" worden opgesomd. Aan een werkelijke mentaliteitsverbetering onder de jagers wordt door de redactie van dit blad nog niet al te nadrukkelijk gewerkt.

Een uitvoerig verslag van de levendige forumdiscussie naar aanleiding van stellingen besluit dit fraai uitgegeven boekje. — *Jelle van Dijk*